

Metodica predării istoriei

JURNAL DE IDEI CULTURAL-PEDAGOGICE ȘI METODICE

LAURA CAPIȚĂ, MONICA PLEȘCIUC

Această rubrică permanentă, nouă în revista Societății de Științe Istorice, își propune să supună atenției cititorilor o seamă de idei cultural-pedagogice și metodice în legătură cu predarea istoriei în învățământul preuniversitar. Ea se adresează în egală măsură tuturor profesorilor preocupați de conturarea unui stil propriu de muncă la clasă, aceluia care doresc să cunoască noi orientări în abordarea generală sau prin aspecte particulare a istoriei ca obiect de învățământ.

În condițiile în care învățământul românesc se află în fața unor profunde schimbări ce implică și elaborarea de noi programe și manuale, am găsit oportun ca în acest număr al revistei să prezentăm câteva aprecieri cu privire la manualul de istorie — structura, obiectivele și criteriile cărora acesta trebuie să îi corespundă —, precum și câteva instrumente de lucru care, considerăm noi, este necesar să fie cuprinse în manual pentru a fi utilizate de către profesor dar mai ales de către elev.

În expunerea susținută la sfârșitul lunii martie 1991, la Facultatea de Istorie din București, cu privire la „Problema formării conștiinței istorice și identității istorice”, domnul profesor Jörn Rüsen de la Universitatea din Bochum (Germania) a subliniat câteva caracteristici ale manualului școlar de istorie care, după opinia domniei sale, este necesar să respecte următoarele exigențe :

— să mijlocească copiilor experiențe, fapte istorice și nu „maldăre de cunoștințe, fapte, idei gata formulate“ ;

— să ofere copiilor elemente care să-i fascineze și care, de regulă, sînt altceva decît ceea ce îl fascinează pe savant ;

— să conțină imagini, texte cu conținut care să vizeze și afectul, nu numai cognitivul ;

— să nu se limiteze la a ilustra cunoștințele istorice, ci să dobîndească valoare didactică proprie ;

— să prezinte o încercare de deslușire a istoriei, astfel încît copiii să învețe cum trebuie deslușită istoria. „Un manual care pretinde elevului să tocească niște informații este un lucru foarte problematic“ ;

— manualul să apeleze la o perspectivă multiplă de deslușire a istoriei. Pentru aceasta, este foarte indicată prezentarea punctelor de vedere ale mai multor istorici în legătură cu un eveniment sau fenomen istoric ;

— nu este permis ca manualul de istorie să prezinte faptele astfel încît deslușirea lor să fie ascunsă în dosul acestora ; deslușirea trebuie pusă în evidență ca o interpretare ;

— elevul, ajutat de profesor, să învețe să cîntărească diferite posibilități de interpretare a unui fenomen. Argumentarea interpretărilor se poate realiza cu ajutorul a două principii : pe de o parte, prin apelul la experiențele din cartea de istorie, pe de altă parte, elevii pot fi întrebați pe baza interpretărilor și faptelor descrise de carte : „Ce importanță au aceste fapte pentru tine ?“ ;

— un manual astfel alcătuit permite punerea complexă în mișcare a conștiinței elevului, ceea ce constituie un pas spre o gândire istorică proprie — un element capital al civismului.

Trecînd spre un alt spațiu cultural, iată care sînt „caracteristicile unui bun manual“, potrivit unui material privind „Școala primară“ din Belgia (1985) :

— să ajute la construirea noțiunilor, regulilor, stabilind legăturile dintre ele ;

— să propună exerciții care obligă elevul să gîndească, să critice, să creeze ;

— să propună texte de înaltă calitate ;

— să introducă activități care găsesc ecou în viața elevului și în lumea de azi ;

— să prezinte valori culturale și morale în respectul ideilor și opiniilor tuturor ;

— să răspundă cerințelor estetice în scriere, punere în pagină, ilustrație.

Indicîndu-se necesitatea ca elevul „să recurgă la enciclopedii, la lucrări științifice pentru a descoperi informații mai largi“, se apreciază că „manualul școlar rămîne, totuși, un ghid util care vine să servească exigențele didactice și ordonarea unei discipline“.

În cele ce urmează, pentru a da exemple concrete, vom prezenta două manuale de istorie din Franța, încercînd să subliniem caracterul de instrument de lucru (destinat elevului) al acestora.

Cel dintîi este un manual de istorie modernă a Franței (*Manual de istorie-geografie*, cl. a IV-a Colegiu, Paris, 1988) și se adresează elevilor de 13—14 ani. Cele trei mari părți ale manualului (Europa absolutistă în secolele XVII—XVIII, Revoluția Franceză și Imperiul, Secolul al XIX-lea) conțin mai multe capitole, fiecare terminîndu-se cu un segment de „bilanț-evaluare“. Fiecare capitol cuprinde trei categorii de lecții : o lecție propriu-zisă (clasică, am spune), o lecție-dosar, o lecție de „savoir-faire“ (deprinderi). Structura lecțiilor este următoarea :

a) *Lecția clasică.*

1. Informație istorică structurată (prelucrată pe două axe — coeziunea grupului de lecții în cadrul temei, coeziunea informației în cadrul problemei sau studiului de caz) ;

2. Informație brută cuprinzînd : vocabular (suficient pentru a reda în termeni proprii problemele), text de epocă, imagine. Acestea permit discutarea „amănuntelor“ semnificative ale informației structurate ;

3. Exerciții (implicînd activități de recunoaștere și analiză) ;

4. Întrebări și sinteze.

Pe baza punctelor 2—4, elevul ar trebui să recompună demersurile care stau la baza informației structurate.

b) *Lecția-dosar* (dosar istoric tematic).

Aceasta cuprinde atât informație structurată cât și informație brută (text și imagini), ambele însoțind aspecte particulare ale unei teme dintr-un capitol. Informația tinde să epuizeze subiectul prezentând fațetele extreme ale acestuia și subliniază valențele multiple ale unor fapte istorice.

c) *Lecția de formare de deprinderi*.

1. Formularea deprinderii (ex. a studia un text, a analiza o operă de artă, a utiliza datele demografice etc.);
2. Prezentarea documentului de lucru (text, imagine, statistică);
3. Prezentarea pașilor necesari în dobândirea deprinderii;
4. Exersarea deprinderii într-un context nou.

Din perspectiva științei istorice, punctul comun al celor trei tipuri de discurs istoric este tendința de a articula mai multe segmente care să poată construi adevărul istoric legat de temă. Din perspectiva didacticii, cele trei tipuri de lecție constituie trei tipuri de „oferte de învățare” obligatoriu de parcurs pentru a realiza finalitățile studiului istoriei în școală.

Elementul esențial îl constituie faptul că nici unul din aceste tipuri nu oferă idei de-a gata, nu lasă loc expozitivului. Manualul reprezintă un scenariu, el dă doar scheletul factologic. Elevul este pus în situația de „a pune în scenă”, printr-un demers mental, scenariul propus, prin asamblarea datelor sau reconstituirea scenariului; activitatea sa ține de descoperire și înțelegere personală și nu de memorizare. Profesorul dirijează și mediază „întîlnirea” dintre elev și epoca istorică cu ajutorul manualului.

Prezentarea grafică a temei implică: așezarea în pagină, culorile folosite (chenar și cîmp de culoare), ilustrația de epocă (tablouri, gravuri, documente, caricaturi, monede etc.), scheme; raportul dintre imagine și text este echilibrat, astfel încît o lecție este cuprinsă pe două pagini, permițînd vizualizarea globală și permanentă a întregului set de informații. De notat este că apelul la anumite capacități intelectuale este implicit, lăsînd astfel un plus de libertate profesorului.

Terres médiévales et d'aujourd'hui (Istorie, geografie, economie — cl. a V-a, el. Maynard, 1987) este cel de al doilea manual pe care îl supunem atenției dumneavoastră. El se adresează copiilor de 12—13 ani și, poate tocmai de aceea, este mai clar structurat.

Un prim aspect pe care dorim să-l prezentăm, tocmai pentru că este mai puțin accentuat în manualele noastre, vizează lecția introductivă. Ea se adresează direct elevului și prezintă structura și posibilitățile de lucru oferite de manual. Pentru inițierea elevului, autorii arată că: „*Terres médiévales et d'aujourd'hui* este noua ta carte de istorie-geografie-inițiere în economie. Am scris-o pentru a-ți împărtăși plăcerea de a descoperi viața oamenilor din epoci sau continente îndepărtate. Îi vei cunoaște pe Mahomed, Carol cel Mare, Ioana d'Arc, Christofor Columb, Francisc I. Vei întîlni pe Hassan, Maria, Cura, cărora le-am reconstituit viața. De asemenea, te vei afla în Africa, Asia, America Latină regăsindu-i pe Ahmed, Sulekh și Toni.” În acest mic paragraf, într-o modalitate foarte concisă (pe care întreg manualul o respectă), se realizează

cîteva obiective pe care le considerăm foarte importante : se arată scopul general al demersului didactic (*descoperirea de către elev „a vieții oamenilor din epoci sau continente îndepărtate“*) ; se realizează un prim *demers de captatio benevolentia* la adresa elevului spre a-i trezi interesul pentru manual și obiectul de studiu (acest demers va fi, apoi, repetat și susținut în cadrul fiecărei teme) ; se prezintă cele două tipuri de *personaje* pe care elevul le va întîlni (personaje istorice, care vin să dea culoare expunerilor prin faptele și trăirile lor, și acelea pe care le-am numi personaje-ghid și vor fi în centrul unor mici istorioare descriind, ca prin ochii unui copil, eventual în cadrul unui scurt dialog, diferite aspecte de viață, civilizație etc.).

Fiecare capitol din manual începe cu una sau două pagini duble cuprinzînd fotografii cu aspecte din civilizația sau zona studiată, axe cronologice și hărți la care elevul va trebui să se raporteze permanent. Iată, deci, trei elemente pe care se va pune un accent deosebit : *vizualul* (de care copilul are deosebită nevoie pentru a percepe o realitate istorică sau geografică), *conștientizarea spațiului* (hărți) și *timpului* (axe cronologice) — elemente absolut indispensabile pentru perceperea devenirii istorice și a lumii contemporane în istoricitatea ei.

La începutul fiecărei teme (lecții) se delimitează o bandă (colorată aparte) în care sînt înscrise *obiectivele* (ceea ce elevul trebuie să rețină (să deprindă) citind temele respective). Aceste obiective sînt grupate în 4 secțiuni :

a) *Ce trebuie să descopăr*

Cuprinde prezentări esențializate ale conținutului unei lecții, cîteva idei fundamentale pe care copilul trebuie să le urmărească și să le rețină parcurgînd-o sau, altfel spus, concluziile spre care acesta trebuie dirijat.

b) *Cuvinte de înțeles* (de explicat, de definit)

Se dă o listă de cuvinte, termeni, noțiuni noi sau definitorii pentru tema respectivă, cu ajutorul cărora se poate face o mică prezentare a conținutului lecției. Definirea acestor cuvinte-cheie se desprinde fie din lecția ca atare, fie din micul dicționar de la sfîrșitul manualului. „Cuvintele“ pot desemna : nume proprii, evenimente, fenomene istorice, clase sociale, forme de organizare socială sau politică, termeni ce țin de cultură sau religie, de aspecte economice, geografice etc. Cele care se repetă sînt indicate prin mențiuni speciale pentru a determina copilul fie să-și reamintească definiția, fie să o caute în manual sau dicționar.

c) *Repere*

Această secțiune cuprinde cîteva date de reținut (date istorice) și cîteva denumiri geografice, nume de orașe, țări, zone politice etc. Aceste repere date în spațiu și timp vin să accentueze asupra dublei percepere a istoriei.

d) *Metode (de lucru) pe care trebuie să le deprind*

A patra secțiune cuprinde lista de metode de lucru pe care elevul trebuie să le cunoască și să le utilizeze. Ele sînt clasificate în trei categorii :

1. metode legate de studiul imaginilor sau obiectelor (fotografii, tablouri, construcții, peisaje etc.) ;

2. metode privind realizarea sau interpretarea (citirea) unor grafice, clasificări, axe cronologice, hărți, date statistice, tabele comparative etc.);
3. metode de lucru pe text (document sau text din manual).

În cadrul diferitelor teme, sînt explicate teoretic și exemplificate aceste metode în fișe speciale, care indică etapele specifice de studiu, întrebările pe care elevul trebuie să și le pună într-o tehnică sau alta, subliniindu-se că nivelul de aplicare este adaptat clasei (vîrstei) respective. Vom prezenta, pe scurt, aceste fișe în cele ce urmează.

Fișa 1 — Cum se studiază un text

Pentru a studia un text (document) trebuie : să citești titlul, textul și sursa din care provine ; să recitești textul și să cauți sensul cuvintelor dificile. Apoi, studiul se realizează în trei etape : prezentare, explicare, concluzie.

1. Prezentarea sau introducerea se realizează în cîteva etape :

- definind natura textului, arătînd dacă este un discurs, o lege, o rugăciune, un fragment dintr-o carte a unui istoric etc., datînd textul ;
- prezentînd autorul : dacă este celebru, spunînd dacă a trăit în timpul evenimentelor sau dacă este vorba de un istoric care a scris la mult timp după acestea.

2. Explicarea

- dacă analizezi textul cu ajutorul unor întrebări vizînd conținutul său : trebuie să fie răspunsuri personale redactate în stil propriu și citate scurte din texte care să justifice ceea ce ai spus. La sfîrșitul lucrului, să verifici dacă ai răspuns corect la întrebările puse ;
- dacă nu sînt întrebări : trebuie redate 2 sau 3 idei importante.

Pentru aceasta, le poți copia, sublinia cu culori diferite (pe text) și regrupa. Trebuie să le rezumi în stilul tău și să le susții cu citate.

3. Concluzia

Este partea cea mai dificilă. Pentru clasa a V-a, este suficient :

- să arăți importanța textului (ceea ce își arată) într-o frază ;
- să faci critica textului (să-l analizezi), fie comparîndu-l cu ceea ce știi în legătură cu subiectul lui, fie cu alte documente.

Fișa 2 — A studia un text (Exemplu mai complex, pentru un an mai mare)

1. Prezentarea documentului

1. Natura documentului : jurnal, lege, constituție, raport oficial, proclamație oficială, scrisoare privată, afiș, extras din roman (eseu, memorii, fabulă), inscripție etc.

2. Tema documentului : economie, societate, politică, religie, viață cotidiană etc.

3. Autorul documentului : dacă este un personaj cunoscut sau un simplu particular, ce rol a jucat față de evenimentele din text.

4. Data și contextul istoric : contextul istoric, circumstanțele în care s-a realizat documentul. (Dacă data exactă nu are o importanță deosebită pentru descrierea vieții cotidiene, ea este indispensabilă pentru un eveniment.)

5. Intenția și destinatarul : a povesti, a descrie, a batjocori, a elogia etc. ; destinatarul nu este întotdeauna exprimat deschis dar se poate ghici dacă e destinat celor apropiați, unui oficial sau țării.

II. Analiza documentului

1. Ideea esențială : este vorba de a exprima cât mai pe scurt posibil sensul general al textului.

2. Vocabular : explicarea (definirea) unor termeni, pasaje ; reperearea articulațiilor textului (căci, fiindcă, în timp ce...) pentru a înțelege mai bine raționamentele autorului.

3. Clasarea ideilor principale : identificarea și regruparea ideilor din text (lista ideilor și fragmentele care le conțin).

4. Interesul documentului : dacă este decisiv, nou, original, surprinzător, dacă a avut consecințe, dacă permite înțelegerea mai bună a unei perioade sau a unui eveniment.

5. Critica documentului : a examina ceea ce este discutabil sau ceea ce a fost trecut sub tăcere, dacă documentul arată o stare de fapt sau deziderate.

III. A *trage concluziile* : dacă documentul a fost urmat de efecte imediate sau mai târziu, care sînt efectele.

Fișa 3 — Cum se studiază o construcție

Pentru a studia construcțiile (clădirile), trebuie : să examinezi atent clădirea sau fotografia sa ; să desenezi, dacă este posibil, planul construcției ; să stabilești, poate, o secțiune prin clădire. Apoi, studiul se realizează în 4 etape :

1. *Recunoașterea genului, tipului de construcție* : Clădirea este destinată publicului ? Este o construcție publică religioasă (o biserică, un templu) ? Este o construcție publică civilă : o școală, o gară... ? Este un loc de locuit ? Este un spațiu pentru locuire colectivă : un palat, un imobil... ? Este un spațiu pentru locuire individuală : o casă, o vilă... ?

2. *Studiul înălțimii* : Înălțimea este proiecția verticală a fațadei unui edificiu. Cîte nivele (etaje) are ? Caută să observi liniile orizontale, verticale, oblice.

3. *Studiul planului* : Planul este proiecția unui edificiu pe suprafață orizontală. Ansamblul poate fi rectangular, circular, în cruce etc. Poate fi simplu sau complicat.

4. *Descompunerea în părți constitutive* : Într-o casă se disting adesea : antreul, sufrageria, bucătăria, camerele, baia, toaletele etc. Identifică, deci, piesele sau părțile edificiului și precizează-le destinația.

Fișa 4 — Cum se studiază o pictură

Se vor urmări :

1. *Suportul* — Este un tablou, o frescă, un desen, o pictură pe vas ?

2. *Genul* — Este o scenă religioasă, istorică, o scenă din viața cotidiană, un portret, un peisaj ?

3. *Compoziția* — forma (pătrată, circulară etc.) ; diferitele planuri ; modalitatea în care artistul a organizat elementele operei (se poate face o schiță).

4. *Culorile* — Ce culori domină ? Sînt culori calde sau reci ?

5. *Concluziile* — Considerații personale asupra operei.

Fișa 5 — Cum se studiază o sculptură

Se vor urmări :

1. *Suportul* — Este o statuie, un baso-relief ; realizată din bronz, în piatră, în argilă etc. ?

2. *Genul* — Este o scenă religioasă, istorică, o scenă din viața cotidiană, un portret, un peisaj ?

3. *Compoziția* — forma generală, diferitele elemente ale operei (se poate face o schiță).

4. *Execuția* — tehnica utilizată, gustul pentru detaliu, modalități de decorare.

5. *Concluziile* — Considerații personale asupra operei.